

ОТКУПЉИВАЊЕ РОБЉА У СРБИЈИ ЗА ВРЕМЕ КНЕЗА МИЛОША

У нашој историографији на више места истакнута је брига кнеза Милоша око откупљивања робља и заробљеника, као и његова заштита ојој врсти турских емиграната којима је, због избегавања натуреног турчења, претила опасност од робљења или чак и смрти. И Мих. Гавриловић и Тих. Ђорђевић, који су се посебно бавили проучавањем кнез Милошеве владавине, изнели су нешто података ради илустрације овог Милошевог помагања откупљивања робља, не задржавајући се, ипак, дуже на овом питању. Мих. Гавриловић је у Милошевој акцији помагања откупљивања робља, преко давања дозволе за прошњу око откупа робља, више видео моралну страну и моменат „хришћанске солидарности“,¹ а Тих. Ђорђевић — кнежево милосрђе, зашто је налазио ослоњца и у народним схватањима о хришћанској дужности и „севапу“.²

Обојица, међутим, нису у Милошевој акцији откупљивања робља видели развојну линију једне чврстије и консеквентно извођене политике која је имала и друге мотиве и друге циљеве. С једне стране, у оваквој Милошевој политици огледао се начин да се, у смислу његове опште колонизационе политике Србије, у земљу поврате њени некадашњи житељи, или да се други помогну да у њу дођу и ту остану, а с друге стране, несумњива Милошева мисао која је ишла за стицањем кнежеве популарности међу ширим слојевима балканског хришћанског становништва ван Србије. Подаци које су већ они навели, као и они који су остали ван круга њиховог интересовања, јасно указују на много шире, друштвено-политичко, а не само религиозно-морално схватање кнеза Милоша о потреби откупљивања робља и ратних заробљеника од Турака. Са подједнаким, готово, интересовањем кнез Милош гледа на ово питање, како у почетку своје управе тако и у последњим годинама своје владавине Србијом, и користи сва могућа

¹ Мих. Гавриловић, *Милош Обреновић*, II, Београд 1909, 661.

² Тихомир Р. Ђорђевић, *Из Србије кнеза Милоша. Становништво — Насеља*. Београд 1924, 41, 191. — „И кнез Милош и сви могући Срби држали су за севап душе кад би ког роба християнина, ма које он народности био, ропства ослободити могли. Та помислите само и на ону изречницу народну која се и данас употребљава кад падају звезде: „Бежи, робе, или под грм, или под трн“, па је довољно да се исказе брига и старање народно о робовима“. Сретен Ј. Поповић, *Путовање по Новој Србији*, Београд 1950, 183.

средства која су му доступна да из турских руку ослободи оне које су Турци, из политичких или верских разлога, учинили или хтели учинити својим робљем.

Један поглед на Милошево помагање откупљивања робља показаће најбоље смисао, опсег и начине како су бројни заробљеници и робље, готово из свих крајева Балканског полуострва, поново стицали своју слободу управо уз помоћ и залагање српскога кнеза.

I

Установа ропства у Турској званично је постојала све до 1854. године,³ када је забрањена трговина робљем, а вукла је корене још од првих времена настанка турске османске државе. У пракси Коран је признавао установу ропства у коју је сврставао све иновернике заробљене на бојном пољу при турским освајањима, или приликом савлађивања народних устанака и буна на територији турске државе. Ређе, у робове су се претварали и дужници. Но независно од начина стицања робља, Турци су у ропству видели једну корисну установу која је имала и привредни значај: робови су се употребљавали на разним пословима око послуживања и у производњи. Сем тога, као и уопште на Истоку, богатство појединаца-муслимана ценило се и према броју робља које је сопственик појединац држао код себе. Учешће хришћана, турских поданика, у ратовима Турске са европским државама од краја 18. века, и нарочито устанци Срба, Грка, Јермена, и др.⁴ на почетку 19. века, ојачали су трговину робљем и претворили је у врло уносну привредну грану, нарочито у Азији и Африци. Градске пијаце робљем у Александрији, Триполису, Дамаску, Смирни и Цариграду⁵ остале су познате све до укинућа ропства у Турској. У овим центрима, као и у низу других мањих пијаца, повремено се налазило још од ранијих времена и робље са разних страна Балканског полуострва, па и из Србије.

У новијој историји Србије, српски народ је био изложен масовном робљењу од стране Турака у три-четири наврата: у току Кочине Крајине, за време првог устанка, по угушењу Хаџи-Проданове буне и за време трајања другог устанка. У овом погледу нарочито је тешке последице оставио слом првог устанка, пошто је Шеих-ул-исламовом фетвом, као највишег преставника муслиманске верске организације, и посебним ферманом султана Махмуда II било дозвољено турској војсци дванаестодневно пљачкање и робљење покорене Србије, посебно београдске, рудничке, крагујевачке, смедеревске и јагодинске нахије. Према упустивима која је Порта, приликом турске офанзиве крајем лета 1813. године, давала турским војним командантима одра-

³ Василиј Поповић, *Источно питање*, Београд 1928, 126.

⁴ „Турци су досад кад су с киме ратовали, водили у ропство дјецу и жене гдје су год које могли ухватити, а и људе које нијесу сјекли. Гдјекоји су ове робове држали те су их служили, а највише их је продавано и препродавано; за то је свагда уз војску ишло људи не само из Цариграда него и испреко мора (из Азије и из Африке) који су робље куповали и у своје земље водили. Рајетин није могао роба купити и држати, него га је морао откупити и пустити да иде куд хоће“, Вук Караџић, *Српски Рјечник*, Београд 1897, под: роб.

⁵ Кратку слику стања ропства у Турској у кнез Милошево време дао је Ami Boué, *Die europäische Türkei (La Turquie d'Europe. Paris 1840)*, II, Wien 1889, 238—241. — О судбини једне заробљене Српкиње која се нашла чак у Александрији, в.: *Вукова Преписка*, II, Београд 1908, 380—382.

сло српско мушко становништво требало је истребити мачем, а жене и децу разделити војсци за награду.⁶ Тако је поред политичког био истакнут и економски моменат похода на побуњену Србију. Заиста Турци су се држали ових упуштава: на фронтovima они користе право победника и у маси убијају своје противнике, а ређе их заробљавају и сматрају као ратне заробљенике.⁷ У унутрашњости земље турска војска, убијајући одрасле мушкарце, одводи у ропство преостало становништво, махом жене и децу.⁸ Плен је очито тада био знатан. За стицање представа о овоме углавном се наводи онај пример који говори о томе како је по заузећу Београда, петог октобра, само једнога дана било изложено на продају 1.800 жена и деце.⁹ Но робљења је било по свим крајевима покорене Србије, и током кнез Милошеве владе — као што ћемо касније навести — јавља се већи број оних који се ослобађају турског ропства¹⁰ баш из времена заробљавања у 1813. години и поново враћају у ослобођену Србију после 1815.

Колико је уопште било одведено робља из Србије по пропасти првог устанка не може се ни приближно одредити.¹¹

Представу о начину одвођења робља и о величини робљења, посредно, можда може да да ситуација настала после угушене Хаџи-Проданове буне. По казивању Вука Караџића, по бекству Хаџи-Продановом ћаја паша београдског везира „саставши се у наији Крагује-

⁶ Мих. Гавриловић, који је иначе био одмерен у формулацијама и уздржив у стилу, потресен трагиком општенародне несреће, није се устручавао да турско робљење Србије претстави следећим реченицама: „Путови су били закрчени необичном поворком кола, људи, жена, деца, свакојаке стоке и плена: плач и куцњава српскога робља мешао се са блеком стоке, јауком турских рањеника и узвизима срећних пљачкаша који су хитали у Београд да продаду своју робу мародерима свакојаким народности и агентима најудаљенијих тржишта с робљем у Турској Царевини“. Мих. Гавриловић, н. д., I, Београд 1908, 45.

⁷ Српско робље из 1813. године продавало се и у Влашкој. По једној француској информацији: „Les Turcs... pillent les villages et mènent les femmes et enfants comme esclaves. On a offert quelques milliers de ces malheureuses victimes contre l'argent comptant à notre prince, qui a envoyé hier un bojar avec une somme considérable au général turc à Kladowa, pour les acheter. Elles seront transportées dans la Valachie et distribuées dans le pays comme colons“. Драгослав Јанковић, *Француска штампа о Првом српском устанку*, Београд 1959, 382.

⁸ По завршетку ратних операција против устаника у Србији 1813. године Махмуд паша Ротул, призренски, довео је у Призрен „до тридесет душа жена и деце“, а Абдурхман паша Тетовски, „одвео је више жена и девојака“. Махмуд паша је, по једном казивању, послао око три стотине српске деце у Цариград као поклон Портиним великодостојницима. Ив. Јастребов, *Подаци за историју цркве у Старој Србији*, Гласник СУД, 42, Београд 1864, 9.

⁹ Мих. Гавриловић, н. м.

¹⁰ Једну робиницу је, на пример, откупио 1813. године за седам стотина гроша кнез Аксентије од ћаја паше Сулејман паше Скопљака. Стојан Новаковић, *Шест службених писама првог устанка 1809—1812. из некадашње архиве војводе Антонија Пљачића*, Споменик САН XVII, Београд 1892, 14.

¹¹ Турчин Ибрахим Манзур-ефендија у својим Мемоарима из 1813. и 1814. године прича како је лично од Сулејман паше Скопљака добио на поклон: „две лепе и младе робинје Српкиње и шест робова Срба, 60 грла стоке, крава и волова, 12 бикова и 120 овнова“. Он такође даје леп и пластичан приказ пљачкања и робљења Србије после 1813. године: „Истина је да то Сулејман-пашу није стајало ни паре; јер су и најнезнатнији војници слали својим кућама по дванаестину волова и овнова. Једва се, доиста, веровати може колико су много рогате марве и оваца имали Срби, и колико смо им ми поотимали. Путови по Босни крчали су од стоке и од робова из Србије што су у Босну терани“. Он је сам откупио једну робиницу, и послао је на дар муфтији! Стојан Новаковић, *Из Мемоара Ибрахим-Манзур-ефендије о неким догађајима у Босни и у Србији 1813. и 1814. године*, Споменик XXII, Београд 1893, 50, 52.

вачкој опет с Милошем, навали једнако, да поара и пороби барем неколико села по доњем крају Груже (ваља да је војницима својим полазећи из Београда био обећао робиња) ...“¹² По истом Вуковом казивању овај паша и у Јагодини „повата све коловође буне и знатније људе, те баци у синцир ...“¹³ По једној другој савременој информацији хаја паша је довео собом у Београд до 150 Срба „у ланцима спутане које све побацају у тамнице, и до 100 женскиња Српкиња, које је задржао у своме харему“.¹⁴

Величина подухвата турског робљења побуњених нахија Србије 1814. године изгледа да је, заиста, била премашила народне недаће из 1813. године, када се у писмима српских старешина П. Молера, П. Поповића, П. Цукића, Проте Матеје, П. Сретеновића, Г. Николајевића, капетана Јовице, војводе Максима и других из 1814. године пруском краљу Вилхему IV, аустријском цару Фрањи I, и канцелару Метерниху редовно наводи ужас од турског робљења Србије.¹⁵ Још речитија су писма-молбе упућене руској царици и грофу Каподистрији 30 новембра 1814. године. У првом се саопштава како Турци купе све бивше часнике „ибо Турци умислиша целују Сербију опустошити, мужи мечем истребити, жени же и дети в’ даљнејшија страни турецкија отвести и аки скоти на торжиштах продавати“, а у другом „в кратцем времену воспоследујет конечное запустеније Сербији и истребленије народу сербскому и он не будет дождатсја часу избавленија својега; уже начал предјел Сербски напитисја кровија житељеј својих, и вскорѣ поведетсја невинаја јуност в даљнејшија предели Турецкија на продајаније“.¹⁶

Какав је био став кнеза Милоша по питању откупљивања робља у периоду до избијања другог српског устанка 1815. године?

Кнез Милош, познат у народу још из времена првог устанка, нарочито откако је, неко време, био заузео место свога преминулог брата Милана, по успостави турске власти у Србији био је постављен од

¹² Вук Караџић, *Грађа за српску историју нашега времена*, Београд 1898, 140.

¹³ Вук наводи овај карактеристичан пример: „Међу овим апсеницима, или робовима, био је и син војводе Ђукића из Жупе (у Крушевачкој наији), који је био јединац у мајке, па му мати доведе кћер своју на удају, те је поклони хаја-паша за њега, говорећи: „Ево ти кћи моја, узми је и води, да ти је Богом просто! Само ми пусти сина“. Хаја-паша узме девојку, а сина јој пусти кад дође у Београд. Девојка ова потом договори се с некаким попом, који се тада био потурчио да га не набију на колац, и са кћери Стефана Јаковљевића (војводе Левачкога) и још некаком робињом побегне у Немачку и дође у Панчево“. Вук Караџић, н. д., 141 у напомени.

¹⁴ Вукашин Петровић-Никола Петровић, *Грађа за историју краљевине Србије*, I, Београд 1882, 25. — У писменој преставци упућеној Порти 12 августа 1815. г. — Иштанције послате у Константинопол — наведено је како су Турци погубили у Београду учеснике у Хаџи-Продановој буни, и како „робље им поробице и мал сав поараше“; како „Један турчин по 7 девојака јесте у свом конаку држао, осем хеџаја паша по 20 девојака јесте у свом конаку за собом држао“. Исти, н. д., II, Београд 1884, 108. — Интересантна је животна историја једне од тих заробљеница, неке Мирославе из Пожешке нахије, која је била побегла из Хаја-пашиног ропства и у потугању „и до црногорског владике побегла“, тј. dospела до Црне Горе где се и преудала и, касније, са својим другим мужем поново дошла у Србију. Данило Вуловић, *Књажевска Канцеларија. Нагија Пожешка*, Београд 1953, 108.

¹⁵ Браћа Петровићи, *Грађа за историју*, II, 72, 75, 78; уп. 49, 53.

¹⁶ Исто, 70, 74.

београдског везира Сулејман паше Скопљака „пуновласним“ оборкнезом најпре рудничке а потом још и пожешке и крагујевачке нахије.¹⁷ У Хаџи-Продановом устанку он се држао по страни, па је чак и помагао Турцима да се устанак што скорије утиша. Но он се крајем 1814. године енергично супроставио хаја пашиним намерама да потпуно пороби побуњене крајеве. Вук Караџић цитира дословце кнежеве речи: „Ако ћеш мене слушати, то да не чиниш ни од једне куће, а ја ти стојим добар, да ће сви кривци доћи у твоје руке; ако ли ме не послушаш, него станеш арати и робити, ја вадим руке из народа, а ти роби и ради како ти драго, па ћеш видети, на што ће изићи“.¹⁸ Разуме се, кнез Милош, и сам третиран као раја, није могао да сасвим стане на пут турском робљењу по јагодинској нахији. Убрзо и сам је био ухапшен и нашао се у положају турског притвореника, уствари заробљеника у београдском граду.

У данима тешке неизвесности по сопствени живот, кнезу Милошу се пружила прилика да од хаја паше београдског везира буде понуђен да за сто кеса (= 50.000 гроша) откупи шездесет робова, затим за осам кеса (= 4.000 гроша)¹⁹ и жену Косте бега Кујунџије, брата новопазарског војводе Димитрија, која се налазила као робиница хаја пашина после погубљења свога мужа у јануару 1814. године.²⁰ Том приликом, истовремено за добављање „узунтескере“ „да саставља новце за робље“, кнез Милош је платио 150 дуката. Под изговором да иде да донесе уговорени новац за откуп, односно да иде да прода волове да би дошао до траженог износа, кнез Милош се извукао из турског притвора-заробљеништва и отишао у свој крај где се непосредно иза тога ставио на чело другог српског устанка.

Већ ова два факта, да је кнез Милош у делокругу своје моћи ускраћивао Имшир паџи робљење побуњене рудничке, крагујевачке и пожешке нахије (где је он био оборкнез), и да је откупљивао робље из турског Београда када је и сам био у неку руку заробљеник, као и чињеница да је управо њему хаја паша понудио откуп својих шездесет (-стотину) робова, показују Милошеву склоност, као народног старешине, да, с једне стране, штити народ од робљења (чак и у врло непогодним условима после пораза оружаног устанка), а с друге стране да из сопствених средстава откупи већ раније похватано робље.

У току трајања другог српског устанка 1815. године, као и у периоду своје четвртвековне владавине Србијом до 1839. године, овакво старање кнеза Милоша за ратне заробљенике и робове доћи ће до још виднијег израза.

¹⁷ Вук Караџић, н. д., 137.

¹⁸ Исто, 140.

¹⁹ Исто, 142/3.

²⁰ Хаја паша је онда био приграбио цело његово имање. Мих. Гавриловић, н. д., I, 71. — За кнез Милошеву заштиту робља већ у ово време, интересантан је један документ из 1820. године који је писао Амет бег Доланџић из Ужица кнезу Милошу: „Вама обзнањујемо када смо ћерали Хаџи Продана и када смо оно робље поробили и ви сви кнезови предали сте га мене у руке и ја сам га ранио 3: месеца и потрошио сам 600 гроша и оно робље ја сам опет вама па здраво предао у руке, ништа није валило пак ни од тога трошка ни најмање пристало није ни с које стране, него досту молим вас да ми то совершите и дами јавите очели шта бити и морелими што дати од тога“. ДАС, Кнежева Канцеларија, XXIX, 460.

II

У току другог устанка и Срби и Турци имали су у својим рукама противничко робље. Турци су долазили до робља много лакше пошто су њихове војне експедиције, ратне операције и маневарски упади, били усмерени и на уништавање српске одбранбене, оружане снаге, али и на хватање плена, робља и покретне имовине. Срби, опет, местимично долазили су до турског робља било освајањем турских паланки у унутрашњости пашалука, било заробљавањем турске војске.²¹ Но било је разлике како у начину добијања робља тако и у погледу решења њихове судбине, односно њиховог поновног ослобођења.

Турске акције усмерене на хватање робља, обично после задобијених победа на бојном пољу, имале су карактер пљачкашких похода на живу људску снагу.²² Тако на пример на почетку другог устанка, после изласка турске војске из Београда ка Руднику, „Турци уђу у наију (рудничку) и стану арати и палити и робити“, услед чега се и сама српска војска, привремено, растурила, пошто „војници сви, који су били с Милошем, прсну сваки на своју страну, (и) отиду да гледају сваки своје робље“.²³

У „лову“ на живе људе нарочито су се истицала арнаутска одељења. Уочи отсудне битке на Љубићу један одред од хиљаду Арнаута опленио је велики збег у Овчару.²⁴ После српске победе, међутим, ово је робље било ослобођено, уколико није за време борби и приликом бежаније изгинуло.²⁵ Исто је чињено и са српским робљем и од стране других турских војски, на пример у Чачку,²⁶ у Палежу,²⁷ Шапцу,²⁸ Пожаревцу,²⁹ и другде. Но после српских заузећа ових вароши робље је било ослобађано, односно замењивано за заробљене Турке, као на пример у Јагодини.³⁰

У току борби и Срби су долазили до турских заробљеника-ратника, али и цивила: мушкараца, женскиња и деце.³¹ Срби су их, док су борбе трајале, или трапили за своје робље (као што смо горе навели) или их просто пуштали на слободу изгонећи их изван граница београдског пашалука. Вук је забележио како је кнез Милош после турске погибије на Чачку и расула на планини Јелици, пустио телала кроз српску војску да објави: „Когод има Турскога роба, да га доведе пред господарски чадор; а у кога се потом нађе турски роб, главом ће

²¹ На пример, на Дубљу је било заробљено осамдесет и три Турчина са једним пашом. Кнез Милош им је одредио по један тајин на дан. Сима Милутиновић, *Историја Србије*, Београд 1888, 367, 370.

²² Такав је био поход Адем паше на околину Краљева, где је на Столу поробио половину збег а другу половину „расудио“. Сима Милутиновић, н. д., 172.

²³ Вук Караџић, н. д., 147.

²⁴ У спасавању овог збег храбро се понео Никољски калуђер Неофит са манастирским момцима. Он је под борбом успео да сачува један део збег од робљења. Уп. Вук Караџић, н. д., 151.

²⁵ Исто, 154. — Уп. Мих. Гавриловић, н. д., I, 167.

²⁶ Сима Милутиновић, н. д., 245; уп. 313/4.

²⁷ Исто, 215.

²⁸ Исто, 263.

²⁹ Исто, 327.

³⁰ Срби су имали седамдесет заробљених Турака, међу којима и одбеглог Пожаревљанина староседеоца — Смрдибубу. Сима Милутиновић, н. д., 169.

³¹ После једне победе над Турцима Срби су поклонили „на дар“ (после победе на Влашићу код Цера) Сими Ненадовићу „једно младо Туре“. Сима Милутиновић, н. д., 270/1. — Вук Караџић наводи један интересантан случај: Арсеније Андрејић је заробио и довео кнезу Милошу једну булу која је бежала на коњу. Н. д., 155 у напомени.

својом платити“.³² Тако искупи све Турско робље на једно место, па постави око њега страже, да му се нико не сме прикучити; а које буде рањено, онима нареди лекаре, те завију ране. Сутрадан рањенима погради носила (као тетриване) а здраве жене и децу потрпа у кола, а људе посади на коње, па ји све испрати у Ужице, и преда Турцима, да иде свако на своју страну“.

Овај гест коректног отпуштања турског робља несумњиво је имао и политички циљ: психолошко смиривање српско-турског сукоба. По Мих. Гавриловићу³³ кнез Милош је тада отпуштао робље поручујући Турцима: „Ево вам шаљем ваше робље, све здраво и чесно, јер ја нисам пошао да робим нити ми вашег робља треба“. Сима Милутиновић, коментаришући последице битка око Љубића и Чачка и акта отпуштања турског робља за Ужице (и Босну), тврдио је да је оваква Милошева одлука благотворно утицала и на самог Хуршид пашу који је баш у то време преко Сјенице ишао на положај босанског везира у Травник. Он је такође тврдио да је, касн је, када је Хуршид паша кретао из Босне на Србију да је умири, ову српску ратну великодушност и политичку исправност имао на уму.³⁴

У политичким преговорима са Марашлијом, питање заштите живе људске снаге у Србији било је један од главних захтева-молби које је кнез Милош износио као основу за добар свршетак српско-турских непријатељстава. Колико је кнезу Милошу, главном преставнику побуњене Србије у 1815. години, било стало до овога види се из једног писма које је „с прочим војводама“ упутио Петру Добрњцу извештавајући га о преговорима које је почео водити са босанским и румелиским командантима. Он наводи како је пристао, у околностима тешког војно-политичког положаја побуњене Србије, на многе уступке Турцима „толико само да земљу не поробе“.³⁵ Шта више, кнез Милош је такорећи инсистирао и на Марашлијиној заштити од даљег робљења Србије. Тако, он му пише 29 августа, из Мале Јошанице: „Колико се може да нас чувате да се народ не хара и не роби“,³⁶ а 31. истог месеца он чак предлаже Марашлији, у одговору на његово писмо, како „јављамо, да не би допустио да своје што је на боју добивено узимали ни Срби од Турака ни Турци од Серба, но само оно што је украдено или на миру отето и запљачкано“.³⁷

У смислу оваквих Милошевих настојања карактеристично је то што је он, док су још трајали српско-турски преговори о примирју, писао 2 септембра из логора у Белици „брату Јордану,³⁸ ћурчибаши чест. везира“ како: „овај час прими(х) писмо от мојије кнезова с Врачара, да Турци из Београда изводе наше робље у ордију и продају

³² Исто, 155.

³³ Мих. Гавриловић, н. д., I, 169.

³⁴ Кнез Милош је наредио после битке на Дубљу да се рањени Турци „пошљу на видарину својима у Шабац, нека се о њих огледају“. Сима Милутиновић, н. д., 367; уп. 315/6.

³⁵ Браћа Петровићи, н. д., II, 111. — Уп. Мих. Гавриловић, н. д., I, 248.

³⁶ Браћа Петровићи, н. д., II, 112.

³⁷ Кнез Милош у писму Марашлији: „и молимо за дете штое тај у Београду узео да га поврати, јер дете има оца и матер и неутешно туже и плачу за њим“. Нешто касније такође: „Ови Смедеревци варошани долазе Вашој Светлости за робље молити. Учините им по високој вашој милости, они ће ти казати све из уста“. Браћа Петровићи, н. д., II, 114, 116.

³⁸ Овај Хаџи Јордан био је родом из Кајсарије. Споменик САН, XVII, 134.

и да је Сулејман паџа излазио на разговор Ђеџаја бегу 28. августа. Јадан нам и жалостан мир ако то тако буде, да они који с нама о миру говоре наше робље от наши непријатеља купују и с њима се договарају, почели су отимати од нашије људи новце и двоицу на мир Брачару су убили и опљачкали. Ово није нимало на мир прилично. Опомените честитом везиру највећма ме то плаши што се робље из Београда препродае и то га ч. везира војска купује“.³⁹ Јер, како је месец дана раније кнез Милош одговорио нишком владици, на његову поруку за смиравање устанка, један од узрока устанку био је, поред осталог, и „отимање жена, девојака, деце“. Кнез закључује: „Да се српска деца продају по трговима и то народ зна али томе он није крив већ овакови зулму“.⁴⁰ После свих ових српских захтева и притужби, у преговорима Турци су у начелу пристали, иако са много устежања, на овакав захтев кнеза Милоша, и за 200.000 гроша пристали на отпуштање српског робља из турских војних логора.⁴¹

Једном постигнут споразум између кнеза Милоша, као представника усталог српског народа, и Марашли Али паше свакако је у смислу турског прихватања српских захтева подразумевао и гаранцију од даљег робљења народа па, чак, природно условима споразума, и отпуштање оних заробљеника и оног робља које су Турци похватили у току 1815. године.⁴² Додуше новац, као откупнина, одиграо је и овде главну улогу и стајао је народну благајну (којом је руковао кнез Милош) доста издатака.⁴³ Из два писма Народне канцеларије са краја 1815. године види се цео проблем старања о робљу у то време. По првом писму П. Молер, В. Вуличевић и кнез Милош пишу „протојерејима, свештеницима, старешинама и целом народу српском“ апелујући на

³⁹ Браћа Петровићи, н. д., 117.

⁴⁰ Мих. Гавриловић, н. д., I, 193.

⁴¹ Сам кнез Милош износи детаље око ових српско-турских преговора: „На све ово пристанем, али додам ово: Ако би ајани [војсковође Марашлијине] робове са собом водили, онда ја добар стати не могу за све оно што се у путу може догодити, јер може роб запиштати, а његов га род чути, па онда може свашта бити. За то ја молим да се робови не воде. — Овде наста велико препирање. Ајани никако не одобравају, нити хоће робове да оставе, а ја опет никако робље не дам [Ајани су овде представљали да је њима то у закону и царском и пророковом писано, да што тод који зароби да са собом води, и да је све то његово]. Преко многога препирања, најпосле учинимо то, да све заробљенике новцем исплатимо, само да им не дамо водити их; но ево сад љуте невоље: каса моја уподобила се каси манастирској, то јест, празна је. Сад чиме да исплатимо робове; цела ми је каса, и сав капитал, само још 200 дуката које сам при себи у појасу имао. — Кад већ закључимо да им робове платимо, тада пошаљем моје људе, да иду да се за робље погађају, а ја се постарам новце тражити за исплатити робове. Код једног трговца у Земуну добијем неку суму на зајам, но то не буде доста, и сад замолим везира, те ми он суму подмири, и ја тако положим суму од 200.000 гроша, и робље икупим и све распустим!“ Милан Ђ. Милићевић, *Кнез Милош прича о себи*, Споменик САН XXI, Београд 1893, 13.

⁴² И Марашлија је имао доста робља код себе, нарочито са похода на Јухор. Из једног његовог извештаја Порти он се хвали: „и што сам похватио робља врао сам их у синцире и код мене у шатору чувам их до даље наредбе.“ Споменик XVII, 135/6.

⁴³ Карактеристично је оно што Вук наводи као речи бимбаша, ајана и бегова у Марашлијиној служби по умирењу Србије крајем 1815. г.: „Тебе ђаур превари, те ти не даде нама да се бијемо и да арамо и робимо, него толико време лежасмо беспослени...“ Вук Караџић, н. д., 165/6. — У тексту кнез Милошеве молбе султану од 19 јуна 1816 г. наводи се пет тачака народних тражења, али нема помена о робљу и заробљеницима, што се може сматрати као ствар која је већ била решена. Браћа Петровић, н. д., 156/7.

смиравање после учињене погодбе са Марашлијом. „Помените се — пишу они — од неколико година досада по далним земљама распродавања жена и деце наше и велике туге растављања сина од милога оца, ћер од сладке матере“.⁴⁴ По другом, кнез Милош 15 децембра, правдајући расписивање великог пореза именује (пored потреба издржавања мезулана, посланика у Цариграду, исплате вилајетских „служитеља“) и ставку „одкупљивања робља“: „Сваки зна — поручивао је кнез Милош из Народне Канцеларије — да смо о миру радећи многи трошак учинили, али зато смо издејствовали, робље сачували, опрштење од честитог цара и ракатлук добили“.⁴⁵

Колико је робља откупљено и колики су били укупни новчани издаци за то, непознато је. Из једног „назначенија“ из 1815. види се да је „за робље београдско“ издато 21.000 гроша, сувише 5.000 гроша „за дјецу“,⁴⁶ вероватно као откуп и отпштета Сулејман паши за његово лично робље.⁴⁷ Из једне белешке из Милошеве канцеларије види се како је 1816. године „дато за јело робова у механи Дукића“ (у Београду) седамдесет и пет гроша;⁴⁸ а „Илинки робини у Пожешкој“ сто тринаест гроша.⁴⁹ Једна друга белешка наводи како је за неког роба у пожешкој нахији из Кнежеве касе дато хиљаду гроша.⁵⁰ Исто толико било је плаћено августа 1816. године за још једног другог роба.⁵¹ Сам кнез Милош је касније причао, као што смо већ напоменули, да га је спасавање робља код Марашли Али паше стајало 200.000 гроша.⁵²

⁴⁴ Исто, 137.

⁴⁵ Исто, 140.

⁴⁶ Мита Петровић, *Финансије и установе обновљене Србије*, I, Београд 1897, 498. Уп. Исти, II, Београд 1898, 30.

⁴⁷ Уп. Мих. Гавриловић, н. д., I, 641.

⁴⁸ Мита Петровић, н. д., II, 62.

⁴⁹ Исто.

⁵⁰ Исти, 64.

⁵¹ Исти, 51. — Деца два Србина, неког Мојсила и Антонија пронађена су у другој половини 1816. године „одавде има 20 конака“. Поп Никола Костић из Чачка, чији су они парохијани, јавља о овоме кнезу Милошу молећи га да се заузме код Београдског везира и владике око добављања потребних исправа за њихово ослобођење: „паксуим Говорили терговци да они донесу — книгу од Гдина владике и скапије београдске даби они нима допустили просити и нину децу од купити могли пак вас молим дави нима извадите писмо од владике и од капије Азатвоју че децу и засевап тои им извади...“ Д. Вуловић, н. д., 7.

⁵² У преговорима са Марашлијом кнез Милош је молио и за ослобођење оних Срба који су били заробљени још 1813. године. Преко Марашли паше он је послао молбу („арзовал“) Порти да се ослободу браниоци Љешнице који су се Турцима били предали на веру. „Овај се мој арзовал, причао је кнез Милош, пошље, и кроз неко време добијем и ову милост од царства. На то моје прошеније ослобођени и отпуштени буду бедни ови робови који су се још у животу находили, и послани буду к нама у Отечество. Получивши ову милост, пун радости, ја Ђајапашу сад обдарим лепим даром. Споменик XXI, 14. — Вук је овако описао живот ових браниоца са Љешнице: „Кад се они на таково обећање предаду, Турци их преко Босне оправе у Цариград; који су се путем поразболијевали, оне су носили на коњма, а који се нијесу могли држати коња, оне су убивали и сјекли им уши као и овима који су од болести помрли, и носили за знак да нијесу побјегли него да су мртви остали. Који су живи дошли у Цариград, они су као робови одређени на најтеже послове, док у почетку владе кнеза Милоша посланици његови не потраже их у Цариграду, и које нађу у животу не измоле од Турака и не пошљу у Србију, где их дође само 45...“ Вук Караџић, н. д., 105/6.

Откупљивање робља продужило се и после свршетка другог устанка. Но у новим политичким условима, у којима се од тада налазила Србија, и сам начин ослобађања робља био је умногоме другојачији. Али не само откупљивање робља у Србији, но и пружање материјалне и моралне помоћи и поробљеним народима под Турском да се робље ослободи чинило је још један вид кнез Милошеве помоћи откупљивању робља.

Сем Срба под турском влашћу, кнез Милош је помагао и код пријема и код откупа у свим другим приликама, без обзира на народност, где год је — самим случајем или на молбу — био заинтересован.⁵³ У томе је показивао ревност и несебично залагање коме збиља мало има равнoг у нашој народној и националној прошлости.⁵⁴ Просећи милостињу за откуп, или склањајући се у слободну Србију, њему долазе готово са свих страна Балканског полуострва: из Босне,⁵⁵ „Арнаутлука“,⁵⁶ Македоније,⁵⁷ Тесалије, Мореје и Бугарске,⁵⁸ па чак и из Азије.⁵⁹ Шта више кнез Милош је примао и Цигане из Влашке, иначе бојарске робове, и ослобађајући их изједначавао их је са Србима.

Сем српског робља кнез Милош је нарочито много помагао несретне Грке које је Устанак 1821—1827. године јако десетковао и поробио. Вук Караџић, савременик и српског и грчког устанка, записао је како је у Србију долазила „сила овакијех робова Грка из Морije

⁵³ 1828. године кнез Милош шаље „жени робињи“ преко Милутина Гарашанина 50 гроша. Мита Петровић, н. д., III, Београд 1899, 240.

⁵⁴ Неки Абдула, макачки спахија, пожаревачкој нахији, 1821. године уграбио је кћер Пауна Влаха, али је био од српских власти ухваћен и дотеран у Крагујевац. Мих. Гавриловић, н. д., 381. — Уп. Враћа Петровићи, н. д., II, 344.

⁵⁵ У кнежевој благајни 1819. године био је прокњижен рачун на 3.000 гроша, као „примљено от Господара Јефрема, от откупљене жене из ропства из Босне“. Мита Петровић, н. д., II, 208.

⁵⁶ Кнез Милош је био 1828. године извештен како су нека два Арнаутина уграбили неку Ђупријку па је продали у Крушевцу као робињу. ДАБ. Кнежева канцеларија. Ђупријска нахија од 30 априла 1828. године.

⁵⁷ 1834. године кнез Милош је платио за откуп „две сироте из Румелије“ 250 гроша. Мита Петровић, н. д., III, 421.

⁵⁸ Тодора, кћи умрлог Боне из Софије, 1834. године бежи у Србију, јер су је хтели насилно потурчити. ДАС. КК. Црноречка нахија од 17 маја 1834. — Чак 1837. године пребегло је у Србију насилно потурчени Андрија Вељковић син Мијаилков из Пазарџика. ДАС. КК. Алексиначка нахија од 14 јула 1837. године. Интересантан је пример држања робиње који наводи Васа Поповић у своме писму кнезу Милошу од 25 септембра 1822. године: „непропустам Вашој Милости јавити, како је јуче Десетину Турака из видина дошло у Карановац, кои су код видинског паше у измету били, и довели су са собом у Мушком кијавету једно Девојче от десетину Година, кое се онде неким лицима показало Тајним образом да е Христијанче и да су је Турци исти заробили и са собом ју воде. Зато сам ја вечерас! да Турци доићу овде наредио, да их, о том известно испитам, коим су начином оно Девојче добили, и по нашем испитању Ако тако буде, Очекиваћу од ваше Милости наставленија какоће се в' будуште, са овим Турцима поступити.“ Данило Вуловић, н. д., 109/10.

⁵⁹ О страдањима Георгија Николића „из Анадола“ в.: ДАС. КК. Ђупријска нахија од 6 октобра 1829. године. — Магистрат крагујевачки имао је занимљив случај саслушања „руминскиј Грузина“ Илије и Алексеја Петровића који су пет година тумарали по источном хришћанском свету да би сакупили откуп за своје робље које се налазило код Персијанаца. Овај случај в. код Тих. Ђорђевић, н. д., 192. — Уп. такође: Радослав Марковић, *Књажевска канцеларија. Крагујевачка нахија*, Београд 1954, 478.

који су казивали да су им жене и дјеца остали у Турака у залози“.⁶⁰ Но сем ових Грка из Мореје у српским документима среће се приличан број избеглица, или просиоца откупа, из македонског места Његуш (сада у Грчкој) које се, у овом крају Балканског полуострва, придружило Устанку 1821. године и било цело попаљено, оплењено и поробљено. Уопште, велики број грчкога робља, које се помиње како у српским званичним актима тако и у списима савременика, наводи на питање откуда су они и зашто у таквоме мноштву долазили у Србију?

Несумњиво, реноме кнеза Милоша на целом Полуострву био је познат још од времена другог устанка и његово старање да се откупи српско робље где год би се чуло или сазнало да га има.⁶¹ После, томе је свакако погодновао и општи углед који је кнез Милош имао као једини политички моћни хришћански кнез на Балкану који је, иако је и сам био поданик турске државе, баш због тога и могао да и код самих Турака — често — упливише у оним случајевима када је требало морално или материјално помоћи какву хришћанску ствар од ширега интереса.

Но чини нам се да је стварни разлог велике помоћи коју је кнез Милош чинио уопште и према грчким добеглицима и пролазницима, слободним људима и условно пуштеним робовима, почивао на једном политичком акту, уствари на једној спонтаној моралној обавези коју је он по свој прилици примио још из времена својих веза са Хетеристима у Влашкој 1821. године.⁶²

Наиме, 1821. године кнез Александар Ипсиланти је у име Хетерије (грчког тајног револуционарног патриотског друштва) понудио кнезу Милошу политички грчко-српски савез за борбу са Турцима, желећи да Србији наметне извесне веће моралне и материјалне обавезе. Из пројекта једне конвенције између Грчке и Србије која је била послата кнезу Милошу, у њеном трећем члану, стајало је, као будућа српска обавеза, следеће: „Réception, hospitalité, bienveillance, amitié fraternelle et un angle libre pour tous ceux que les circonstances auraient forcé à se réfugier de la Grèce en Servie“.⁶³

Из овога би могло да произађе да кнез Милош, који није пристајао на политички програм и револуционарну акцију Хетерије, после угушеног устанка у Влашкој 1821/22. године, није — управо као хришћанин и човек од поштења (на којим га је моралним начелима — према конвенцији — тео обавезати А. Ипсиланти) — занемарио улогу заштитника и спасаваоца грчкога робља, разуме се под околностима и у границама које су му ту заштиту омогућавале.

Примери које ћемо навести најбоље ће илустровати како случајеве тако и величину помоћи коју је кнез Милош пружао откупљујући или помажући откуп грчког робља из турских руку.⁶⁴

Тако је кнез Милош 26 јуна 1822. године дао допуштење Петру

⁶⁰ в. нап. под 4, у продужетку.

⁶¹ Трговци су били највећи извештачи о оваквим случајевима, пошто су се због трговине много кретали и, уопште, обавештавали о приликама у Турској. Уп. о овоме Сретена Поповића, н. д., 182. — О повратцима из турскога ропства заробљених Срба 1813. године. в. код Тих. Ђорђевића, н. д., 40/41.

⁶² в. Мих. Гавриловића, н. д., II, 11—20, и д.

⁶³ Гргур Јакшић и Војислав Вучковић, *Француски документи о Првом и Другом устанку (1804—1830)*, Београд 1957, 107—108. — Уп. и А. Ј. Кумануди, *Србија и Грчка у XIX веку*, Београд 1907, 37.

⁶⁴ У Србији су ови људи били познати под именом *туцак*. В. Сретен Поповић, н. д., 463 у напомени.

Апостолу и Димитрију Доди из Њаушта (Његуша) да просе по Србији за откуп свога робља од Турака; 4 јула исте године пуномоћје Филипу Фиштанију, а 16 јула неком Јовану из Њаушта. Оваквих случајева било је из свих година трајања Грчког устанка.⁶⁵ Тих. Борђевић, задржавајући се кратко на овом питању, наводи следеће примере: 15 октобра 1822. године кнез допушта „жени Трандафили из Њагошта да може просити милостињу по Београдској Епархији, ради искупљења кћери своје из робства од Турака“, а 17. октобра исте године дозвољава „Борђу Јоану из Макренице, да може просити милостињу за искупљење робова својих из турских руку“; 30 априла 1823. године дата је дозвола неком Димитрију Караџи „из Воденске Епархије да може просити милостињу по Београдској Епархији на откупљење своје жене и двоје деце, које су му Турци заробили“. Три месеца пре тога сличну дозволу добио је и Кара-Коста „из Вергија код Њаушта“.⁶⁶

Мих. Гавриловић такође наводи три јако интересантна случаја спасавања жена и деце из турских руку. Тако је 22 марта 1823. године Ђ. Поповић писао кнезу Милошу како је „нека була из Видина довела у Београду једну Гркињу из Њаушта да је прода. Неко је украде и доведе у Народну канцеларију а кнезови је пошљу тајно у Остружницу“. Робиња је била купљена за седам стотина гроша. 27 марта 1823. године кнез Милош је одобрио крађу једне заробљенице Гркиње од некаквог Турчина, и наградио спасиоца са 200 гроша. Исто тако српске власти преотеле су од делија у Јагодини почетком априла 1824. године једно дете, које је у Румелији било купљено за 180 гроша.⁶⁷

Карактеристична су три примера откупљивања, односно прикупљања новчаних средстава за откуп, из 1823, 1824. и 1825. године, из којих се истовремено види колико је могао да кошта један роб односно робиња. Тако је 14 септембра 1823. године кнез Милош одобрио Димитрију Панкратију из Катранице да може скупљати милостињу по Србији да би откупио своја три заробљена детета, од којих су два била у Дебру а једно у Битољу. Висина њиховог откупа износила је 3.500 гроша.⁶⁸ 6 марта 1824. године Ђ. Поповић је писао из Београда кнезу Милошу како: „ономад су продавали Арнаути, који су дошли из Грчке, једно дете грчко од осам година. Из града су давали 1.050 гроша, но овај српски чиновник „видећи да се продаје као марвинче и да не би опет пало у турске руке, откупио га је за рачун кнежев за 1.100 гроша“.⁶⁹ Трећи пример датиран је 1 августа 1825. године, по коме нека Екатерина из Његуша, обраћајући се кнезу Милошу за помоћ, опширно пише како су јој Турци у устанку 1821. године убили мужа, и одвели у ропство троје женске деце и једног сина: „После Овога нештастног истрашног позоришта чрез Месец Дана, наћем мое Три нештастне Кчери Коесу веће у Своме Совршеном возрасту биле код Хасан Паше у Битољу ичрез четири године просећи по православному Кристијанском роду, две Млаће Девоице Одкупим а Трећу хотеоје

⁶⁵ Слични случајеви помињу се и 15 и 17 октобра, и даље. В. Мих. Гавриловић, н. д., II, 661 нап. 6.

⁶⁶ Тих. Борђевић, н. д., 191 нап. 2. — Вергија = Верија, Србица.

⁶⁷ Мих. Гавриловић, н. д., II, 662 нап. 4. — Уп. Мита Петровић, н. д., III, 239.: кнез Милош награђује неког Јасеничанина са четрдесет гроша „за изведено дете од Турчина“.

⁶⁸ Тих. Борђевић, н. д., 192.

⁶⁹ Мих. Гавриловић, н. д., II, 662 нап. 3.

себи за Жену Задржати но будући дае отишао на Мореу и тамо За-творен, писао својој Кући дае За његова Синовца Даду или Ако Добро кто За њу плати да се отпусти, и тим начином чрез неколико добри Кристијански трговаца учинимо За 3.500 гроша да се Положи и да се отпусти“. Просећи за састављање откупа за трећу кћер и идући за Србију она је изненада у Нишу препознала као роба и свога сина.⁷⁰

Има још неколико случајева из којих се види да је кнез Милош помагао грчко робље. Тако, он је наредио да се да из Државне касе 1826. године „ешче 14 јунија Јани Гркињи за у Грчку 108 гроша“,⁷¹ а некаквом Јањи „Грку из Мореје“ педест гроша.⁷² Но оваква помоћ наставила се и даље, иако је свршетак грчко-турског ратовања 1827. године онемогућио Турцима даље робљење Грка. Ипак било је и даље случајева где је кнежева помоћ долазила до изражаја. Још јануара 1828. године према извештају који је из Чачка упућен кнезу Милошу: „Асан Бакова овде је синоћ дошао и 3. Герчке Девојчице довео да би се Ви сожалујући на њи смилували Робства искупити с којим сам се и свadio... Од прилике Године су Девоицама 1вој 10, 2рој 7, 3вој 5 за које каже да је дао 4.500 гроша, а на име Бегова Пазарски а у Пазар није хтео ни свратити“.⁷³ 1830. године Јања „Грк из Вергије“ добио је на име „дародајанија“ двеста гроша;⁷⁴ августа 1832. године било је поклоњено неком Атанасији Ваји из Мореје хиљаду гроша,⁷⁵ а Марији Гркињи „за у Лесковац“ двеста гроша вероватно за откуп.⁷⁶ 1834. године један Грк „потурчени“ из Видина, који је у Србију побегао од Турака, добио је од кнеза Милоша на поклон педесет гроша.⁷⁷ Чак крајем 1835. године из Турске побегле су у Крушевац неке Гркиње „од пре дванаест година робинје“ које су српским властима изјавиле да хоће да понова пређу у хришћанску веру, на што је кнез Милош наредио Управном Савету „да се пуста нека иду куд оћеју“⁷⁸ (Оне су се највероватније потом склониле међу своје сународнике у Крагујевцу или у Београду).

Уопште узев, за став кнеза Милоша према откупљивању грчкога робља, као и за српско схватање помоћи грчком народу у његовој борби за слободу, можда је најкарактеристичније оно што је једном приликом рекао сам кнез Милош: „У време боја грчкога с Турцима, ови су много грчкога народа заробили и, по свом обичају, робље продавали. Тако доведу они и у Србију неки број ових робова на продају. Ја то видим, и све од Турака за новце откупим, и све их ослободим. Кад за ово чује Грчки краљ, захвали ми, и орден Спаситеља с лентом пошље ми на дар“.⁷⁹

⁷⁰ Радослав Марковић, н. д., 368/9.

⁷¹ Мита Петровић, н. д., III, 203.

⁷² Исто, 205.

⁷³ Данило Вуловић, н. д., 232.

⁷⁴ Мита Петровић, н. д., III, 290.

⁷⁵ Исто, 353.

⁷⁶ Исто, 400.

⁷⁷ Исто, 399.

⁷⁸ ДАС, Деловодни Протокол Совјета за 1835, № 786 од 3 октобра 1835.

⁷⁹ Споменик XXI, 19.

Сретен Поповић, један од мемоариста кнез Милошеве владе, наводећи случајеве турског робљења по Србији и другде, пише како је српски народ тешко примао несрећну судбину робља и како је чинио, и појединачно, разне покушаје да се робље извуче из турских руку. „И за сва времена, пише он, кад су Срби већ више узели маха, кад год су Турци кроз Србију пролазили за Београд или друге градове, па би се дознало да с њима има ропкиња христјанских, ове су им отимали, и тако Турци нису били сигурни ни за своје жене да им се отму“. Поповић наставља како „и Алајбег, кад је лепу и младу неку Гркињу коју је себи за жену из Ниша довести хтео, морао је најпре с књазом Милошем уговорити да му се она не отме“.⁸⁰

У овоме смислу казивања интересантан је и случај који прича Рашид беј у својој *Историји чудноватих догађаја у Београду и Србији*: „У то време босански мула, који беше отпуштен из службе, лађом путоваше у Цариград. На путу Милошеви пандури нападну на лађу, отму му једну робињицу и одведу у унутрашњост Србије, и она на свагда остаде код Милоша. — Тако се то тада сврши, и у напредак ће се тако исто свршавати“.⁸¹

Колико је кнез Милош, у својој политици општег потискивања Турака и преузимања власти у своје руке ишао далеко, види се и по томе што је од познате отмице двеју српкиња, коју су извршили браћа Вренчевићи у крушевачком крају, направио крупну политичку аферу која је и послужила као повод за дизање народног устанка у крушевачкој нахији и јужноморавским срезовима Параћина, Ражња и Алексинца.⁸² У питању откупа робља и заштите бегунаца од насилног турчења, он остаје и даље велики турски противник: турско робље откупљује, а просиоце откупа новчано помаже и заштићује.⁸³

Такав исти став он показује и када прима бегунце из Босне,⁸⁴ из „Арнаутлука“,⁸⁵ из јужне Србије, Македоније и Бугарске.⁸⁶ Разуме се, у комплексу економско-социјалних тешкоћа у којима су се калазили балкански народи у првој половини 19. века, један од узрока обимне колонизације Србије под кнезом Милошем била је и опасност од насилног робљења, нарочито после народних устанака који су били, пре свега, резултат народног отпора на постојеће политичке и економске прилике у Турској. Ова појава робљења после угушених народних устанака и буна, и раније честа код Турака, особито је пред

⁸⁰ Сретен Поповић, н. д., 184.

⁸¹ Д. С. Чохаџић, *Рашид-беја Историја чудноватих догађаја у Београду и Србији*, Споменик САН XXIII, Београд 1894, 23.

⁸² Мих. Гавриловић, н. д., III, Београд 1912, 420 и даље.

⁸³ ДАС, КК. Крагујевачка нахија од 14 марта 1834. године. Алекса Симић послао је кнезу Милошу две робињице. — Кнез Милош иде чак и даље, понекад, старајући се, на пример, за удомљење неких робињица. Један такав случај навео је и Стевча Михаиловић у *Мемоарима* (Београд 1924, 75).

⁸⁴ В. Тих. Борђевић, *Архивска Грађа за насеља у Србији*, Београд 1926, 260, 264.

⁸⁵ Кнез Милошеви службеници у крушевачком округу помажу бекство неке Батифе „од оца Турчина и мајке потурченице“ која припада фису Асан бега. На турско тражење, њена поновна предаја, потом, била је условљена: „ако наше русе тамо код њега наодеће се, Петра Крпића и Косту Јовановића“ Турци предају српским властима. ДАС. ДП Совјета за 1835, № 294 од 2 августа 1835.

⁸⁶ В. Вл. Стојанчевић, *Кнез Милош и Источна Србија 1833—1838*, Београд 1957, 200—202.

крај кнез Милошеве владе узела маха у Босни у вези са поп Јовичином буном 1834. године,⁸⁷ а и иначе, затим у јужној Србији после Нишке и Пиротске буне 1835. и 1836. године,⁸⁸ и у западној Бугарској после Берковичких устанака 1836. и 1837. године.⁸⁹

Карактеристична је, такође, политика коју је кнез Милош водио према влашким бегунцима, од којих су многи били кметови, па чак и прави робови-сељаци везани за земљу.⁹⁰ Органички регуламенат из 1831. године натерао је многе влашке сељаке и робове на емигрирање и бекство и у Србију; по ослобођењу источне Србије 1833. године са одобрењем српских власти они се насељавају у крајинском округу, пошто им кнез Милош одређује земљу и у свему их изједначава са тамошњим српским становништвом.⁹¹ Од свих влашких досељеника кнез Милошево гостопримство користе нарочито Цигани који су у Влашкој иначе прави робови.⁹² У Србији њих кнез Милош не само што прихвата и даје им социјално-правни положај који има и српски сељак, но их чак брани и помаже код пребегавања и одбија њихову репатријацију долазећи и сам у сукоб са влашким политичким властима.

Ако се изнесе краћи суд о кнез Милошевом помагању откупљивања робља, заробљеника и робова, не може се порећи да ово старање није вођено са доста социјалног хуманизма и политичке увиђавности према потлаченим и обесправљеним људским створењима под турском управом. Данас је немогуће преставити ни избјегли број оних који су поново задобили слободу, нити сазнати све појединачне случајеве њиховог ослобођавања у периоду кнез Милошеве владе. Али остаје факат о стварном старању кнеза Милоша да се што већи број робова и робља откупи и врати у слободу.

Историски је веома важно утврдити да у оваквој својој политици кнез Милош није чинио разлику у националности. У том погледу он је нарочито задужио Грке и Бугаре — прве вршећи махом директан откуп, друге дајући им азил после неуспелих народних буна и устанака, и спасавајући их тако, осим смрти, и од робљења. Али у томе он није правио разлике ни према Власима ни влашким Циганима, па чак и другим народностима, на пример Малоазијцима-хришћанима (као што смо горе већ навели два примера). Посебно пак истицао се, што је природно и разумљиво, у откупљивању и спасавању српскога робља, како оног из завршних дана првог устанка, тако и оног из вре-

⁸⁷ Уп. ради илустрације текст „Испит над Крајишником“ код Тих. Ђорђевић, н. д., 259/60.

⁸⁸ Исто, 226.

⁸⁹ В. Владимир Стојанчевић, *Четири писма кнезу Милошу из 1837. и 1838. године из Бугарске*. Јужнословенски Филолог XXIII, Београд 1958, 279.

⁹⁰ Тих. Ђорђевић, *Из Србије кнеза Милоша*, 93, 94.

⁹¹ Карактеристично је једно влашко писмо кнезу Милошу из 1831. године које је са Великог Острва дошло у Србију преко Стефана Стефановића Тенке, где Власи пишу, извештавајући о свом тешком положају и о жељи да њихово острво припадне Србији: „при том не само што смо узнемиравани били од старих змија — но на несрећу узјашени смо и од поганих чокоја, крвопица сиротињских и у крајњој жалости налазећи се... молимо да не би нас од браће наше и од покровитељства својег оставио...“ Тих. Ђорђевић, *Архивска грађа*, 121.

⁹² О положају Цигана под влашком влашћу, и о њиховом положају у Србији кнеза Милоша, уп. Тих. Ђорђевић, *Из Србије кнеза Милоша*, 117—121. — Уп.: Б. Куниберт, *Српски устанак и прва владавина Милоша Обреновића*, Београд 1903, 317 у нап.

мена Хаџи Проданове буне и другог устанка, па и касније уколико се то тицало случајева из српских крајева који су остали под турском влашћу. Велика материјална средства која је имао на расположењу омогућила су му да откупљивање врши брже и систематичније, али су му тек политичко-морални обзир и државнички реализам дали стварни импулс и истрајност. Примери које смо изнели вероватно су тек један део старања кнежевог о робљу и заробљеницима, а свакако има и других случајева које треба накнадно изнаћи и науци саопштити.⁹³

Владимир СТОЈАНЧЕВИЋ

⁹³ Не спадају у тематику овога рада неке појединости из интимног става кнеза Милоша према неким лепим робинџама. Читаву буру негодовања изазвало је то што је 1835. године, код посете кнеза Милоша султану у Цариграду, српски кнез купио и две ропкиње Черкескиње које је, доведши их у Србију, покрстио давши им имена: Аница и Даница. Сем природне реакције кнегиње Љубице, и Порта је протествовала „што християнима није слободно чинити, и што турско чувство и турску веру вређа“. Јован Хаџић, *Огледало Србско*, I. св. 3, Нови Сад 1864, 69/70. — Уп. и Мих. Гавриловић, н. д., 535.